

Hoe maakt TALENT interactie mogelijk?

In elke les van TALENT wordt coöperatief gewerkt. De leerlingen gaan samen aan de slag bij opdrachten, leggen elkaar zaken uit ... Om het coöperatief leren haalbaar en herkenbaar te maken, werken we in elk leerjaar met 8 coöperatieve werkvormen. Een aantal van die werkvormen schuiven door naar het volgende leerjaar.

De werkvorm die voor het eerst aan bod komt in een leerjaar, komt in de lesgang uitgebreid aan bod.

Overzicht van de coöperatieve werkvormen per leerjaar

Tweede leerjaar

1. Tweegesprek
2. Genummerde hoofden
3. Om de beurt
4. Denken delen doen
5. Interview
6. Praatkaartjes
7. Gedachtenotities
8. Dobbelen

Tweegesprek

1. Elke leerling zoekt of krijgt een partner.
2. De leraar stelt een vraag: "overleg/bespreek met je partner..."
3. De leerlingen overleggen met elkaar en noteren al dan niet hun bevindingen.
4. De leraar duidt een leerling aan die de bevindingen meedeelt.

Genummerde hoofden

Materiaal: indien van toepassing: kaartjes of figuurtjes om de woordvoerders te kunnen aanduiden.

1. De leerlingen zitten in groepjes.
Elk groepslid krijgt een nummer (of een kleur, een figuurtje dat bij het thema past, ...)
2. De leraar legt uit waarvoor dat nummer wordt gebruikt: "na het overlegmoment zal een nummer (of kleur, figuurtje, ...) genoemd of geloot worden. De leerlingen met dat bepaalde nummer zijn de woordvoerders van de groep. Elk groepslid moet dus het antwoord op de vraag kunnen formuleren."
3. De leraar stelt klassikaal een vraag of geeft de groep een opdracht.
4. De leerlingen gaan in groep aan de slag.
5. De leraar noemt het nummer of de nummers met wie hij/zij de opdracht zal bespreken.

- Deze leerlingen brengen verslag uit.
6. De overige leerlingen kunnen waar nodig aanvullen.

Om de beurt

Materiaal: pen en papier

1. De leerlingen werken per twee. De partners zitten tegenover elkaar.
2. De leraar stelt een vraag of geeft een opdracht.
3. De leerlingen geven om de beurt een antwoord en noteren dit.
4. Enkele leerlingen delen hun antwoorden met de klasgroep.

Denken-delen-doen

1. De leraar stelt een vraag of geeft een opdracht.
2. De leerlingen denken eerst individueel na.
3. De leerlingen overleggen per twee.
4. De leerlingen proberen de twee meningen samen te brengen in één antwoord.
5. De leraar wijst een aantal leerlingen aan die het antwoord geven.

Interview

Materiaal: pen en papier

1. De leerlingen zitten per twee.
2. De leraar stelt de vraag/geeft het onderwerp van het interview op.
3. De leerlingen bedenken individueel welke vragen ze hun partner gaan stellen en noteren deze vragen.
4. De leerling interviewt zijn/haar partner. De leraar stimuleert de leerlingen om door te vragen.
5. De partners wisselen van rol.

Praatkaartjes

Materiaal: een aantal kaartjes, fiches, blokjes, ... per leerling (= de praatkaartjes)

1. De leerlingen maken groepen van 3 tot 5 groepsleden.
2. Elke leerling beschikt over één of maximaal twee "praatkaartjes".
3. De leraar geeft het gespreksonderwerp op.
4. De leerlingen denken eerst individueel na.
5. De leraar geeft aan dat het groepsgesprek nu kan starten.
6. De leerling die het gesprek start, legt zijn/haar "praatkaartje" in het midden van de tafel. De leerling die erop inpikt doet hetzelfde.
7. Pas als alle praatkaartjes in het midden van de tafel liggen en iedereen dus evenveel aan bod is gekomen, eindigt het gesprek of worden de kaartjes opnieuw verdeeld voor een volgende ronde.

Gedachtenotities

Materiaal: per leerling * pen of potlood

* een aantal post-its of kleine papiertjes

1. De leerlingen zijn verdeeld in groepen.
2. Elke groep beschikt over een aantal post-its of kleine schrijfblaadjes.
3. De leraar stelt de vraag of geeft het onderwerp op.
4. De leraar bepaalt de duur van de opdracht.
5. De leerlingen schrijven na het startsignaal zoveel mogelijk antwoorden/ideeën op: één per papiertje.
6. De papiertjes worden verspreid over de tafel en in de groep voorgelezen/besproken of de papiertjes worden op het bord gehangen en klassikaal voorgelezen/besproken.

Dobbelen

Materiaal: per groep schrijfmateriaal en 1 of 2 dobbelstenen. (beschrijfbaar)

Indien je niet over beschrijfbare dobbelstenen beschikt, kun je een etiket kleven op de getalbeelden of je kunt de leerlingen een verklarend lijstje geven (1= wie, 2 = wat, ...)

1. De leerlingen zijn verdeeld in groepen.
2. De eerste leerling dobbelt met één of meerdere dobbelstenen.
Dobbelsteen 1 bevat de vraagwoorden: wie, wat, waarom, wanneer, waar en hoe.
Dobbelsteen 2 bevat bruikbare werkwoorden, bijvoorbeeld: kan, moet, doet, heeft, wil en mag.
3. De leerling die aan de beurt was, maakt een vraag met de gedobbelde woorden.
4. De groep beantwoordt de vraag.
5. De vraag wordt genoteerd.
6. De volgende leerling is aan de beurt.
7. De verschillende vragen worden klassikaal besproken.

Derde leerjaar

1. Een gaat, drie blijven
2. Gedachtenotities
3. Simultaan tafelrondje
4. Praatkaartjes
5. Interview
6. Denken delen doen
7. Om de beurt
8. Dobbelen

Eén gaat, drie blijven

1. De leerlingen zijn verdeeld in groepen van 4 personen.

2. Elk groepslid krijgt een nummer (van 1 tot en met 4).
3. De leraar geeft klassikaal de opdracht.
4. De groepen overleggen en gaan aan de slag.
5. De leraar zegt een willekeurig nummer.
6. Het groepslid met dat nummer staat recht en gaat naar een ander team.
Hij/zij brengt verslag uit van de bevindingen van de vorige groep.
7. De groep praat het nieuwe teamlid bij over hun bevindingen tijdens de vorige ronde.
8. Er wordt verder gewerkt/overlegd.
9. De leraar noemt een ander nummer.
10. De leerlingen met dat nummer staan recht en gaan naar een andere groep.
(! Ze mogen niet aansluiten bij groepsleden waarmee ze tijdens de vorige sessie samenzaten.)
11. Er wordt opnieuw informatie uitgewisseld in de nieuwe groepen.
12. Na drie rondes zijn er nieuwe groepen gevormd. De activiteit kan eventueel in de oorspronkelijke groep worden afgesloten of er kan een klassikaal verwerkingsmoment plaatsvinden.

Gedachtenotities

Materiaal: per leerling * pen of potlood

* een aantal post-its of kleine papiertjes

1. De leerlingen zijn verdeeld in groepen.
2. Elke groep beschikt over een aantal post-its of kleine schrijfblaadjes.
3. De leraar stelt de vraag of geeft het onderwerp op.
4. De leraar bepaalt de duur van de opdracht.
5. De leerlingen schrijven na het startsignaal zoveel mogelijk antwoorden/ideeën op: één per papiertje.
6. De papiertjes worden verspreid over de tafel en in de groep voorgelezen/besproken of de papiertjes worden op het bord gehangen en klassikaal voorgelezen/besproken.

Simultaan tafelrondje

Materiaal: per leerling pen en papier

1. De leerlingen zitten per 4 in een groep.
2. Op elk vel papier staat een ander onderwerp (de vier onderwerpen houden verband met elkaar).
3. De leraar stelt een vraag die toepasbaar is op de vier onderwerpen.
4. Elke leerling noteert het antwoord op het eigen blad.
5. De antwoordbladen worden doorgeschoven.
6. Ieder groepslid kan nog iets toevoegen aan het antwoord van de vorige leerling.

Praatkaartjes

Materiaal: een aantal kaartjes, fiches, blokjes, ... per leerling (= de praatkaartjes)

1. De leerlingen maken groepen van 3 tot 5 groepsleden.

2. Elke leerling beschikt over één of maximaal twee “praatkaartjes”.
3. De leraar geeft het gespreksonderwerp op.
4. De leerlingen denken eerst individueel na.
5. De leraar geeft aan dat het groepsgesprek nu kan starten.
6. De leerling die het gesprek start, legt zijn/haar “praatkaartje” in het midden van de tafel.
De leerling die erop inpikt doet hetzelfde.
7. Pas als alle praatkaartjes in het midden van de tafel liggen en iedereen dus evenveel aan bod is gekomen, eindigt het gesprek of worden de kaartjes opnieuw verdeeld voor een volgende ronde.

Interview

Materiaal: pen en papier

1. De leerlingen zitten per twee.
2. De leraar stelt de vraag/geeft het onderwerp van het interview op.
3. De leerlingen bedenken individueel welke vragen ze hun partner gaan stellen en noteren deze vragen.
4. De leerling interviewt zijn/haar partner. Leraar stimuleert de leerlingen om door te vragen.
5. De partners wisselen van rol.

Denken-delen-doen

1. De leraar stelt een vraag of geeft een opdracht.
2. De leerlingen denken eerst individueel na.
3. De leerlingen overleggen per twee.
4. De leerlingen proberen de twee meningen samen te brengen in één antwoord.
5. De leraar wijst een aantal leerlingen aan die het antwoord geven.

Om de beurt

Materiaal: pen en papier

1. De leerlingen werken per twee. De partners zitten tegenover elkaar.
2. De leraar stelt een vraag of geeft een opdracht.
3. De leerlingen geven om de beurt een antwoord en noteren dit.
4. Enkele leerlingen delen hun antwoorden met de klasgroep.

Dobbelen

Materiaal: per groep schrijfmateriaal en 1 of 2 dobbelstenen. (beschrijfbaar)

Indien je niet over beschrijfbare dobbelstenen beschikt, kun je een etiket kleven op de getalbeelden of je kunt de leerlingen een verklarend lijstje geven (1= wie, 2 = wat, ...)

1. De leerlingen zijn verdeeld in groepen.
2. De eerste leerling dobbelt met één of meerdere dobbelstenen.

Dobbelsteen 1 bevat de vraagwoorden: wie, wat, waarom, wanneer, waar en hoe.
Dobbelsteen 2 bevat bruikbare werkwoorden, bijvoorbeeld: kan, moet, doet, heeft, wil en mag.

3. De leerling die aan de beurt was, maakt een vraag met de gedobbelde woorden.
4. De groep beantwoordt de vraag.
5. De vraag wordt genoteerd
6. De volgende leerling is aan de beurt.
7. De verschillende vragen worden klassikaal besproken.

Vierde leerjaar

1. Elevator pitch
2. Woordenweb
3. Denken, delen, doen
4. Gedachtenotities
5. Een gaat, drie blijven
6. Simultaan tafelrondje
7. Interview
8. praatkaartjes

Elevator pitch

1. De leraar biedt het onderwerp aan.
2. De leerlingen krijgen maximaal 3 minuten de tijd om te bedenken wat ze weten over dat onderwerp.
3. De leerling vertelt in 1 minuut wat hij/zij weet. (1 minuut is ongeveer de tijd die je in de lift hebt om met iemand te praten.)
4. De leraar noteert met staakwoorden op het bord.
5. De volgende ronde start. Nu luidt de vraag "Wat zou je nog willen weten over het onderwerp? "

Woordenweb

1. Elke groep krijgt een groot vel papier. De groepsleden hebben elk een eigen kleur stift.
2. Midden op het vel papier staat in een cirkel/vierkant het onderwerp of begrip. Wat roept dit bij de kinderen op? Om de beurt, met de wijzers van de klok mee, schrijven of tekenen de kinderen iets op.
3. Vervolgens worden de relaties tussen de begrippen met lijnen aangegeven.
4. De woordenwebben worden opgehangen en toegelicht.

Denken-delen-doen

1. De leraar stelt een vraag of geeft een opdracht.
2. De leerlingen denken eerst individueel na.

3. De leerlingen overleggen per twee.
4. De leerlingen proberen de twee meningen samen te brengen in één antwoord.
5. De leraar wijst een aantal leerlingen aan die het antwoord geven.

Gedachtenotities

Materiaal: per leerling * pen of potlood

*** een aantal post-its of kleine papiertjes**

1. De leerlingen zijn verdeeld in groepen.
2. Elke groep beschikt over een aantal post-its of kleine schrijfblaadjes.
3. De leraar stelt de vraag of geeft het onderwerp op.
4. De leraar bepaalt de duur van de opdracht.
5. De leerlingen schrijven na het startsignaal zoveel mogelijk antwoorden/ideeën op: één per papiertje.
6. De papiertjes worden verspreid over de tafel en in de groep voorgelezen/besproken of de papiertjes worden op het bord gehangen en klassikaal voorgelezen/besproken.

Eén gaat, drie blijven

1. De leerlingen zijn verdeeld in groepen van 4 personen.
2. Elk groepslid krijgt een nummer (van 1 tot en met 4).
3. De leraar geeft klassikaal de opdracht.
4. De groepen overleggen en gaan aan de slag.
5. De leraar zegt een willekeurig nummer.
6. Het groepslid met dat nummer staat recht en gaat naar een ander team.
Hij/zij brengt verslag uit van de bevindingen van de vorige groep.
7. De groep praat het nieuwe teamlid bij over hun bevindingen tijdens de vorige ronde.
8. Er wordt verder gewerkt/overlegd.
9. De leraar noemt een ander nummer.
10. De leerlingen met dat nummer staan recht en gaan naar een andere groep.
(! Ze mogen niet aansluiten bij groepsleden waarmee ze tijdens de vorige sessie samenzaten.)
11. Er wordt opnieuw informatie uitgewisseld in de nieuwe groepen.
12. Na drie rondes zijn er nieuwe groepen gevormd. De activiteit kan eventueel in de oorspronkelijke groep worden afgesloten of er kan een klassikaal verwerkingsmoment plaatsvinden.

Simultaan tafelrondje

Materiaal: per leerling pen en papier

1. De leerlingen zitten per 4 in een groep.
2. Op elk vel papier staat een ander onderwerp (de vier onderwerpen houden verband met elkaar).
3. De leraar stelt een vraag die toepasbaar is op de vier onderwerpen.

4. Elke leerling noteert het antwoord op het eigen blad.
5. De antwoordbladen worden doorgeschoven.
6. Ieder groepslid kan nog iets toevoegen aan het antwoord van de vorige leerling.

Interview

Materiaal: pen en papier

1. De leerlingen zitten per twee.
2. De leraar stelt de vraag/geeft het onderwerp van het interview op.
3. De leerlingen bedenken individueel welke vragen ze hun partner gaan stellen en noteren deze vragen.
4. De leerling interviewt zijn/haar partner. De leraar stimuleert de leerlingen om door te vragen.
5. De partners wisselen van rol.

Praatkaartjes

Materiaal: een aantal kaartjes, fiches, blokjes, ... per leerling (= de praatkaartjes)

1. De leerlingen maken groepen van 3 tot 5 groepsleden.
2. Elke leerling beschikt over één of maximaal twee "praatkaartjes".
3. De leraar geeft het gespreksonderwerp op.
4. De leerlingen denken eerst individueel na.
5. De leraar geeft aan dat het groepsgesprek nu kan starten.
6. De leerling die het gesprek start, legt zijn/haar "praatkaartje" in het midden van de tafel. De leerling die erop inpikt doet hetzelfde.
7. Pas als alle praatkaartjes in het midden van de tafel liggen en iedereen dus evenveel aan bod is gekomen, eindigt het gesprek of worden de kaartjes opnieuw verdeeld voor een volgende ronde.

Vijfde leerjaar

1. Consensusmethode
2. Binnen en buitenkring
3. Placemat
4. Verdeelde informatie
5. Denken, delen, doen
6. Elevator pitch
7. Woordenweb
8. Interview

Consensusmethode

1. De leerlingen worden in groepen verdeeld.
2. De leraar geeft de opdracht / duidt het probleem

3. De leerlingen zoeken in groep naar een oplossing. Het belangrijkste element hier is dat er pas een oplossing is gevonden wanneer alle groepsleden het met die oplossing eens zijn. Als er zelfs maar één leerling geen goed gevoel heeft bij de oplossing, wordt er verder overlegd tot iedereen zich in het besluit kan vinden.
4. Plenummoment.

Binnen en buitenkring

1. De leerlingen staan/zitten opgesteld in twee kringen. De leerlingen in de binnenkring en in de buitenkring kijken elkaar aan.
2. De leerlingen bespreken met elkaar de opdracht of interviewen elkaar.
3. De leerlingen van de buitenkring schuiven één plaats naar links. Ze bespreken de vorige antwoorden of interviewen elkaar opnieuw. Dit kan enkele malen herhaald worden.
4. De bevindingen worden uitgewisseld. De leraar laat enkele leerlingen verwoorden wat ze gehoord hebben.

Placemat

Materiaal: per groep een groot blad papier. Midden op het blad staat een rechthoek. Vanuit de hoeken van de rechthoek lopen lijnen naar de hoeken van het blad: zo ontstaan 4 gelijke velden.

1. De leerlingen zitten per 4 in een groep rond de flap papier.
2. De leraar geeft een opdracht/thema/onderwerp
3. De leerlingen schrijven in het "eigen veld" gedurende enkele minuten hun ideeën, antwoorden, uitspraken, ... op.
4. De leerlingen lezen elkaars bijdragen en/of lichten toe.
5. De leraar geeft de opdracht om gemeenschappelijke dingen in de rechthoek in het midden te noteren.
6. Discussie en gesprek in groep.
7. De leraar duidt een leerling aan die vertelt wat er in het centrale deel staat.

Verdeelde informatie

Materiaal: informatie, materiaal of tekst per groep, verdeeld in 3 of meer delen.

1. De leraar verdeelt de tekst, leerinhoud, informatiebron, ... in 3 of meer gelijkwaardige en logische delen. De leraar geeft aan dat leerlingen elkaars gegevens nodig hebben om de opdracht uit te voeren.
2. De leraar geeft de opdracht.
3. De leerlingen krijgen hun materiaal (1-2 of 3). De leerlingen bekijken kort hun eigen materiaal.
4. De leerlingen maken groepen van 3 (steeds 1-2 en 3 samen in een groep.)
5. De leerlingen maken samen de opdracht en presenteren hun materiaal aan elkaar.
6. De leraar wijst een aantal leerlingen aan die een samenvatting geven.

Denken-delen-doen

1. De leraar stelt een vraag of geeft een opdracht.
2. De leerlingen denken eerst individueel na.
3. De leerlingen overleggen per twee.
4. De leerlingen proberen de twee meningen samen te brengen in één antwoord.
5. De leraar wijst een aantal leerlingen aan die het antwoord geven.

Elevator pitch

1. De leraar biedt het onderwerp aan.
2. De leerlingen krijgen maximaal 3 minuten de tijd om te bedenken wat ze weten over dat onderwerp.
3. De leerling vertelt in 1 minuut wat hij/zij weet. (1 minuut is ongeveer de tijd die je in de lift hebt om met iemand te praten.)
4. De leraar noteert met staakwoorden op het bord.
5. De volgende ronde start. Nu luidt de vraag “Wat zou je nog willen weten over het onderwerp? “

Woordenweb

1. Elke groep krijgt een groot vel papier. De groepsleden hebben elk een eigen kleur stift.
2. Midden op het vel papier staat in een cirkel/vierkant het onderwerp of begrip. Wat roept dit bij de kinderen op? Om de beurt, met de wijzers van de klok mee, schrijven of tekenen de kinderen iets op.
3. Vervolgens worden de relaties tussen de begrippen met lijnen aan gegeven.
4. De woordenwebben worden opgehangen en toegelicht.

Interview

Materiaal: pen en papier

1. De leerlingen zitten per twee.
2. De leraar stelt de vraag/geeft het onderwerp van het interview op.
3. De leerlingen bedenken individueel welke vragen ze hun partner gaan stellen en noteren deze vragen.
4. De leerling interviewt zijn/haar partner. Leraar stimuleert de leerlingen om door te vragen.
5. De partners wisselen van rol.

Zesde leerjaar

1. Hoekendebat
2. Vraag-en antwoordslang
3. Drie-stappen-interview

4. Imiteer
5. Denken, delen, doen
6. Elevator pitch
7. Woordenweb
8. Interview

Hoekendebat

1. De leraar legt een stelling of opdracht voor en biedt een aantal mogelijke antwoorden/ meningen aan.
2. De leerlingen noteren het antwoord/de mening van hun keuze.
3. Elke keuzemogelijkheid wordt aangeduid op een plaats in het lokaal. De leerlingen gaan naar de hoek van hun keuze.
4. De leerlingen praten per 2 over hun keuze en zoeken samen naar argumenten.
5. Alle “hoeken” leggen hun argumenten voor.
6. Eventueel krijgen leerlingen nu de kans om van hoek te veranderen omdat de argumenten hen hebben overtuigd. Ze verwoorden waarom.

Vraag-en antwoordslang

Materiaal: per leerling een kaartje met aan de ene kant een vraag en op de achterzijde het antwoord op de vraag die op een ander kaartje staat.

1. Elke leerling heeft een kaartje. De leraar leest de eerste vraag luidop voor.
2. De leerling die het antwoord op die vraag heeft, leest het antwoord voor. Dan draait hij/zij het kaartje om en leest de volgende vraag luidop.
3. De leerling die het antwoord heeft, leest het antwoord voor...
4. De leraar klokt de tijd, eventueel kan er een wedstrijdelement toegevoegd worden.

Drie-stappen-interview

Materiaal: per leerling pen en papier

1. De leraar geeft het onderwerp op.
2. De leerlingen bedenken een vraag die ze anderen willen stellen en noteren ze.
3. De leerlingen vormen duo's: A stelt zijn vraag aan B. B antwoordt. A luistert en vraagt door.
4. B stelt nu zijn vraag aan A. A geeft antwoord. B luistert en vraagt door.
5. De leerlingen brengen verslag uit. A vertelt wat B heeft gezegd. B vertelt wat A heeft gezegd.

Imiteer

**Materiaal: kaften of grote stukken karton om iets af te schermen.
Blokken, een voorwerp, bouw materiaal of tekenmateriaal.**

1. De leerlingen werken per 2 of meer. Tussen hen in staat een scherm.
2. Leerling 1 bouwt, tekent, ontwerpt iets. Leerling 2 kan dat niet zien door het scherm.

3. Als leerling 1 klaar is, omschrijft hij zijn werk.
4. Leerling 2 mag vragen stellen en probeert het werk van leerling 1 zo exact mogelijk na te maken.
5. Als leerling 2 klaar is, mag het scherm weg en worden beide werken vergeleken.

Denken-delen-doen

1. De leraar stelt een vraag of geeft een opdracht.
2. De leerlingen denken eerst individueel na.
3. De leerlingen overleggen per twee.
4. De leerlingen proberen de twee meningen samen te brengen in één antwoord.
5. De leraar wijst een aantal leerlingen aan die het antwoord geven.

Elevator pitch

1. De leraar biedt het onderwerp aan.
2. De leerlingen krijgen maximaal 3 minuten de tijd om te bedenken wat ze weten over dat onderwerp.
3. De leerling vertelt in 1 minuut wat hij/zij weet. (1 minuut is ongeveer de tijd die je in de lift hebt om met iemand te praten.)
4. De leraar noteert met staakwoorden op het bord.
5. De volgende ronde start. Nu luidt de vraag “Wat zou je nog willen weten over het onderwerp? “

Woordenweb

1. Elke groep krijgt een groot vel papier. De groepsleden hebben elk een eigen kleur stift.
2. Midden op het vel papier staat in een cirkel/vierkant het onderwerp of begrip. Wat roept dit bij de kinderen op? Om de beurt, met de wijzers van de klok mee, schrijven of tekenen de kinderen iets op.
3. Vervolgens worden de relaties tussen de begrippen met lijnen aan gegeven.
4. De woordenwebben worden opgehangen en toegelicht.

Interview

Materiaal: pen en papier

1. De leerlingen zitten per twee.
2. De leraar stelt de vraag/ geeft het onderwerp van het interview op.
3. De leerlingen bedenken individueel welke vragen ze hun partner gaan stellen en noteren deze vragen.
4. De leerling interviewt zijn/ haar partner. Leraar stimuleert de leerlingen om door te vragen.
5. De partners wisselen van rol.